

İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi*

Hüseyin BAYSA**

Özet

Mülteci statüsünün İslâm himaye hukukundaki yerini tespit etmek amacıyla hazırlanan bu bildiri çalışmasında mültecilik, İslâm hukukundaki klasik koruma sistemleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. XX. yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen savaşların yol açtığı kitlesel göçler sonucunda ihdas edilmiş bir koruma sistemi olan mültecilik, İslâm hukukundaki himaye sistemleri arasında daha çok, emân ve muhacirliğe benzemektedir. Özellikle, gerektirdiği haklar ve geçici ikamet açısından emâna benzeyen mülteci statüsü, sığınma saiki ve yer değiştirmenin gerekliliği bakımından emândan farklılık arz etmektedir. Mülteciliğin muhacirliğe benzeyen yönü ise her ikisinde de baskı veya zulüm gerekçesiyle sığınma talebinin söz konusu olmasıdır. Ancak muhacirlik, sığınan kişi ile sığınılan ülkenin dinî âidiyetinin İslâm olması durumunda vatandaşlık hakkını tanırken, mültecilik statüsü sığınana böyle bir imkân vermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mültecilik, Emân, Muhacirlik, Koruma Sistemleri

The Refugee System in Comparison Political Asylum Tradition in Islamic Law

Abstract

In this paper, which aims to determine the status of refugees in terms of Islamic political asylum law, the term 'refugee' has been emphasized by comparing it with the classical protection systems of Islamic law. The refugee status has been introduced as a protection system after the massive migration caused by wars that have been occurred since the beginning of the 20th Century, similar to Emania and the Muhajir in terms of those political asylum systems that exist in Islamic law. The refugee status, similar to Emania, especially in terms of the laws required and temporary rights, is different from Emania in terms of reasons for asylum and requirements related to relocation. The similarity of refugee to Muhajir is that in both of them there is a demand for asylum due to repression or

* Bu metin, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları -Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu- (Kilis 2016) adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi, huseyinbaysa@kilis.edu.tr.

persecution. However, Muhajir provides the right of citizenship on the condition that the religious affiliation of the asylum seeker and the asylum country are Islamic.

Keywords: Refugee, Emania, Muhajir, Protection Systems

1. Giriş

Tarih boyunca insanlar, savaş, baskı, doğal afetler vb. sebeplerle buldukları yerleri terk edip, daha güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Vardıkları yerde ikamet etmek ve güven içinde hayatlarını sürdürebilmek için oradaki etkili şahısların veya yetkili mercîin himayesine ihtiyaç duymuşlardır. Bu sığınma ihtiyacı ile birlikte, zamanla himaye kültürü ve hukuku da oluşmuştur. Mülteci statüsü, böyle bir süreç dâhilinde ortaya çıkmış bir uluslararası koruma sistemidir.

Mülteci statüsünün ana çerçevesi 1947 yılında, Birleşmiş Milletlerin kurduğu Uluslararası Mülteci Örgütü (UMÖ) tarafından belirlenmiştir. Mülteciler için yeni hukukî düzenlemelere ihtiyaç duyan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu amaçla 1951 yılında Cenevre’de “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”yi imzalamıştır. Bu sözleşmede UMÖ’da kabul edilen mülteci tanımı esas alınmıştır (Özcan, 2005:8). “1951 Cenevre Sözleşmesi” olarak da bilinen bu uluslararası hukukî düzenleme, sonraki dönemlerde mülteciler ile ilgili yapılan bölgesel ve uluslararası sözleşmelere kaynaklık etmiştir¹ (Özcan, 2005:1; Acer vd., 2010:46; Ergüven ve Özturanlı, 2013:1016).

Devletlerarası sözleşmelerle temel yapısı belirlenen mültecilik sistemi, bazı yönleri itibariyle İslâm hukukundaki klasik himaye kurumlarına benzemektedir. Ancak bu koruma mekanizması, temelde diğer kurumlardan farklılık arz etmektedir. Mültecilik sistemi ile İslâm hukukundaki himaye kurumları arasındaki ortak ve farklı özellikleri tespit etmek üzere yapılan bu çalışmada öncelikle mültecilik kurumu ile klasik koruma sistemleri hakkında genel bilgi verilecek, daha sonra da mültecilik kurumu, İslâm hukukunda bilinen koruma sistemleri ile temel özellikleri çerçevesinde karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

2. Mültecilik Sisteminin Genel Yapısı

Mülteci kelimesi, bir şeye veya bir yere sığınmak veya dayanmak, bir topluluktan ayrılıp başkasına sığınmak gibi anlamlara gelen “lecee” (لجأ) fiil kökünden (İbn Manzûr, 1414 h.:I/152) türemiş olup, sözlükte “sığınmacı”² şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2016). Arapçada bu kelime yerine aynı

¹ Bu çalışmada mültecilik statüsüne ilişkin belirlemelerde bulunurken 1951 Cenevre Sözleşmesi ile Türkiye’de bu sözleşmenin içeriğine uygun olarak hazırlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) esas alınmıştır.

² Sığınmacı kelimesi terim olarak, mültecilik için başvuruda bulunan, ancak mülteciliği yetkili makamlar tarafından henüz kabul edilmemiş kişiler için kullanılmaktadır. (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 49).

mefhumu ifade etmek üzere yine “lecee” (لجأ) sözcüğünden türeyen “lâci” (لاجئ) kelimesi kullanılmaktadır (Fâris, 2012:325; Sa’vî, 2007:55). Arap dilinde istimali olmayan mülteci sözcüğünün Türkçede kullanılmasının sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte bu kelimenin günümüz Türkçesine Osmanlıcadan geçmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Durmaz, 2014:13).

Uluslararası hukukta mülteci kelimesi, ırkı, dini, toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeden ayrıлып, başka devletin koruması altına giren kişiye verilen statüyü ifade etmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi 1. Md.). Mültecilik ile ilgili bazı bölgesel sözleşmelerde, bu tanımın içeriğine uygun olarak, ülkesindeki savaştan veya kamu düzeninin bozulmasından kaçan ve vatansız kaldığı için başka bir ülkenin korumasına giren kişilerin de mülteci olduğu belirtilmiştir (Bkz. YUKK, 63. Md.; Acer vd., 2010:46-7).

Mültecilik sistemi, mültecilere temel insanî haklardan faydalanma imkânını vermektedir. Bunun yanı sıra mültecilerin bulunduğu ülkelerde vatandaşların sahip olduğu hak ve özgürlüklerden yararlandırılmasını öngörmektedir. Vatandaşa tanınan haklardan faydalandırılmaması durumunda mültecilere, en azından, yabancılar hukukunun uygulanmasını önermektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 7. Md.; Acer vd., 2010:52).

Mülteci statüsüne sahip olabilmek için uluslararası hukukta, birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Üç maddede özetleyebileceğimiz bu şartlardan bir tanesi, mültecilik başvurusunda bulunan kişinin zulüm ve baskıya maruz kalmış olması veya bunun korkusunu yaşamasıdır. Mülteci kelimesinin tanımında geçtiği gibi, mülteci statüsüne hak kazanabilmek için söz konusu zulüm korkusunun ırk, din, siyasi düşünce ya da belirli bir toplumsal gruba mensubiyet sebebiyle meydana gelmiş olması yahut ülkedeki iç çatışmaların yol açtığı kaos ortamından kaynaklanmış olması gerekmektedir. Nitekim işlenmiş adi suçlar sebebiyle yaşanan korku, iltica için geçerli bir gerekçe sayılmamıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.).

Mültecilik korumasından faydalanabilmek için şart koşulan ikinci husus, zulüm korkusundan dolayı, vatandaşı olunan ülkenin sınırları dışında olmak ve oraya dönme imkânının yahut isteğinin bulunmamasıdır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.). Vatandaşı olunan veya ikamet edilen ülkede emniyet sorunu bulunmakla birlikte ülkenin bir bölgesinde devlet korumasından faydalanma imkânına sahip olmak, mültecilik hakkına engel bir durum olarak kabul edilmiştir (YUKK, 78. Md.). Aynı şekilde vatandaşı olunan veya ikamet edilen ülke içinde güvenlik gerekçesiyle yapılan ikamet değişikliği, mülteci statüsünü gerektiren bir durum olarak görülmemiştir.³ Yine güvenli üçüncü bir ülkenin himayesine girenlerin

³ 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mültecilik için gerekli şartlar taşınsa dahi ülke içi yer değiştirmeyi, mülteci statüsünü kazanmak için yeterli görmemiştir. Günümüzde, ülke içerisinde yer

uluslararası koruma hakkından faydalanamayacakları bildirilmiştir (YUKK, 74. Md.).

Mülteci kabulünde aranan üçüncü şart, uluslararası belgelerde savaş suçu veya insanlığa karşı suç olarak tanımlanan herhangi bir davranışta bulunmamış olmaktır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı davranmamış olmak da mültecilik şartları arasında sayılmıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.).

3. İslâm Hukukundaki Klasik Himaye Kurumları

İslâm hukukunda iltica/himaye talebinde bulunan kişi veya toplumlara yönelik birtakım koruma sistemleri işletilmiştir. Şartları ve sunduğu imkânlar açısından değişik özelliklere sahip olan bu kurumları emân, zimmîlik ve muhacirlik şeklinde tasnif etmek mümkündür.

3.1. Emân

Emân; emin olmak, güvenmek anlamındaki Arapça “emn” (امن) kökünden türemiş olup, güven, güvence, güvenlik gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1414 h.:VIII/21; *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/105; Bozkurt, 1995:XI/75). Hukuk terimi olarak emân, İslâm ülkesine (dârulislâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen gayrimüslime/harbîye (*el-Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VI/233-4; Bozkurt, 1995:XI/75)⁴ veya gayrimüslim ülkeye girmek isteyen müslümana can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt anlamına gelmektedir (Mevsilî, 1937:IV/135; İbn Âbidîn, 1992:IV/166). Emân isteyen kimseye müste'min, emân verilene müste'men, emân veren kişiye ise müemmin denir (*Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/105; Bozkurt, 1995:XI/75). Emân kelimesi yerine “civâr” kelimesi de kullanılmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de emân istemek, civâr kelimesinin kökünden türemiş bir fiil olan “istecâre” (استجار) sözcüğü ile ifade edilmiştir (et-Tevbe 9/6; Kurtubî, 1964:VIII/75; Râzî, 1420h.:XV/531).

Tanımda da geçtiği üzere emân müessesesi temelde iki durumda işletilmektedir. Bunlardan bir tanesi, başka bir ülkenin vatandaşı olan gayrimüslimin ticarî, diplomatik vb. sebeplerle İslâm ülkesine veya müslümanın aynı amaçlarla gayrimüslim ülkeye girmek istemesidir. İkincisi ise, İslâm ordusunun girdiği bir bölgedeki gayrimüslimlerin İslâm otoritesine teslim olmasıdır. Ancak emân kelimesi sözlük anlamı dikkate alınarak bunların dışındaki

değiştirmiş kişilerin mülteci statüsüne sahip olmalarını öngören tek uluslararası belge, 23 Ekim 2009 tarihli, Afrika'da Ülke İçerisinde Yer Değiştirmiş Kişilerin Korunmasına İlişkin Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'dir (Ergüven ve Özturanlı, 2013:1022).

⁴ Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in çatışmadan uzak duran Kureyşlilere can ve mal güvenliğini taahhüt etmesi emân kelimesi ile ifade edilmektedir (Şevkânî, 1993:VIII/29).

uygulamalar için de kullanılmıştır. Örneğin çatışma halindeki müslümanların birbirlerine güvence vermeleri de emân kelimesi ile ifade edilmiştir (Zeydân 1982:52-3; Bozkurt, 1995:XI/76).

Emân sistemi, gayrimüslime can ve mal emniyeti içinde İslâm ülkesinde geçici bir süre ikamet etme imkânını vermektedir (İbn Mâce, "Diyât", 31; Zeydân, 1982:46-7; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/106). Bu sürenin ölçüsü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî, Zeydiyye ve İmâmiyye mezhepleri ile Şâfîler'den nakledilen bir görüşe göre emân sözleşmesinin azami süresi bir yıldır (Şirbînî, 1994:VI/53; İbn Kudâme, 1968:IX/244; Mevsîlî, 1937:IV/136; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/125). Şâfîler ve Hanefîler, maslahat gerektirdiğinde, sürenin bitiminden sonra müste'menin kendi vatanına dönmesi şartıyla emân akdinin yenilenebileceğini söylemişlerdir. Mâlikîler akit esnasında belirlenmemişse emânın azamî süresinin dört ay olduğunu söylemişlerdir (Zuhaylî, 1995:XI/81).

Günümüzde emân ve emânnâmelerin yerini tamamen devlet kontrolünde olan pasaport, vize ve ikamet izni gibi uygulamalar almıştır (Zuhaylî, 1995:XI/81).

3.2. Zimmîlik

Zimmîlik kelimesi, antlaşma, ahid (İbn Manzûr, 1414h.:XII/221; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/120), bir kimsenin yüklendiği veya ödemeye mecbur olduğu borç, himaye ve sahip çıkma gibi anlamlara gelen "zimmet" (ذممة) kökünden türemiştir (Fayda, 2013:XLIV/428). Terim olarak zimmîlik, gayrimüslime İslâm ülkesinde cizye karşılığında güvenli bir şekilde sürekli ikamet hakkının verilmesi durumudur.⁵ Kendisine bu imkân tanınan kişiye zimmî veya ehl-i zimme denilmektedir (Kâsânî, 1986:VII/71, 110; Mevsîlî, 1937:IV/136; Zeydân, 1982:22, 41). Zimmîlik statüsü cizye âyeti olarak bilinen Tevbe sûresinin 29. âyeti ile sabit olmuştur. Bu âyetin nazil olması üzerine gayrimüslimlerle yapılan zimmet antlaşması karşılığında onların yurt içinde can ve malları ile inanç hürriyetleri güvence altına alınmıştır (Fayda, 2013:XLIV/428). Ayrıca onlara vatandaşlık hakkının yanı sıra, kamu güvenliği ve inançla ilgili görevlerde bulunmak dışında, müslümanların sahip olduğu hakların tamamı verilmiştir (Zeydân, 1982:64; Yaman, 2013:XLIV/435).

Zimmîlik antlaşması daha çok, fethedilen veya savaş sonucu alınan bölgelerde yaşayan gayrimüslimlerle yapılmıştır (Fayda, 2013:XLIV/430). Ancak emân akdi ile İslâm ülkesine girip de daha sonra zimmîlik antlaşması yapanlara

⁵ Osmanlı dönemi kaynaklarında gayrimüslimlerle yapılan bazı zimmîlik muameleleri emân, ilgili belgeler de emânnâme olarak ifade edilmiştir. Burada emân sözcüğü, sözlük anlamında kullanılmıştır. Zira bu kelime ile, gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alındığı kastedilmiştir (İpşirli, 1995:XI/77).

veya zimmîliği kabul ettiklerine karine bulunanlara da bu statüden yararlanma imkânı tanınmıştır. Örneğin ikamet süresi bir yılı aşan müste'menler ile zimmî erkekle evlenen harbî kadınlara zimmîlik hakkı verilmiştir (Kâsânî, 1986:VII/110; Mevsilî, 1937:IV/136; Zeydân,1982: 32-4; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/121).

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular, gayrimüslimlerden gelecek zimmet akdi teklifini kabul etmenin İslâm devletine vacip olduğu görüşündedirler. Mâlikîler, zimmîlik teklifinin kabulünü maslahata uygunluk şartına bağlamışlardır (İbn Kudâme, 1968:IX/244; Zeydân, 1982:30-1; Özel, 1998:221; Karaman, 1999:III/238).

İslâm ülkelerine gayrimüslimlerin zimmî statüsünde kabul edildiğine dair birçok tarihî örnek bulunmaktadır. Onlardan bir tanesi, Macaristan'ın özgürlüğü için Avusturya'ya karşı 1849 yılında yapılan Özgürlük Savaşı'nda mağlup olup, Osmanlı devletine sığınan Macar ve Polonyalı ihtilalcilere yapılan muameledir. Dönemin padişahı Sultan Abdülmecid, Rusya ve Avusturya'nın baskısına rağmen onları kendi özel misafirleri olarak kabul ettiğini duyurmuş ve tüm Avrupa'nın takdirini kazanacak şekilde onlara karşı misafirperverlik göstermiştir (Nazır, 1999:13, 353-4).

3.3. Muhacirlik

Sözlükte göçmenlik anlamına gelen muhacirlik (Türk Dil Kurumu, 2016), göçmen anlamındaki Arapça "muhacir" (مهاجر) sözcüğünden türetilmiştir. Muhacir kelimesi terim olarak genel ve özel olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Bu kavram ile özelde Medine'ye göç eden Hz. Peygamber ve Mekkeli müslümanlar, genelde ise gayrimüslim ülkeden (dârulharp) İslâm ülkesine göç eden müslümanlar kastedilmektedir (Önkâl, 1998:XVII/458). Buna göre muhacirlik statüsü, hicret edilen ülke tarafından muhacire tanınan hak ve yetkileri ifade etmektedir.

Hicret iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan bir tanesi, Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicrette olduğu gibi zulüm ve baskının görüldüğü yerden güvenli olan gayrimüslim ülkeye (dârulemn) göç etmektir. Hicretin ikinci şekli ise Hz. Peygamber'in Medine'ye gitmesinden sonra müslümanların oraya yaptığı hicrette olduğu gibi dârulharpten dârulislâma göç etmektir (Özel, 1998:XVII/464).⁶ İlk dönem kaynaklarında hicret kavramı kullanılırken hicretin bu ikinci şeklinin esas alındığı görülmektedir (Râzî, 1420h.:X/170; Kurtubî, 1964:IV/319; Şirbînî, 1994:VI/54). Sonraki dönemlerde yapılan hicret tanımlamalarında ise hicretin birinci şekli merkeze alınmıştır (Selkînî, 2014:28).

⁶ "Fetihten sonra hicret yoktur, artık sadece cihad ve niyet kalmıştır; cihada çağrıldığımızda icabet edin" şeklindeki hadiste de "hicret" kelimesi ile dârulislâma göç etmek kastedilmiştir. Tirmizî, "Siyer", 33, (1590).

Kur'ân-ı Kerîm'de hicretin her iki şeklinin de örneklerini görmek mümkündür. Birçok âyette Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlardan bahsedildiği⁷ gibi baskı ve zulme maruz kaldıkları için yurtlarını terk edip, başka yerlere giden önceki peygamberler ve ümmetleri de anlatılmaktadır.⁸

Bir koruma sistemi olarak muhacirlik statüsü, İslâm ülkesine hicret eden müslümana vatandaşlık hakkını vermektedir. Bu hak, nasslarda müslümanların tek bir ümmet olarak nitelenmiş olmasına (el-Enbiyâ 21/92; el-Mü'minûn 23/52; el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110) dayandırılmaktadır. Ümmetin bir ferdi olmak, İslâm devletine siyasî ve hukuki yönden bağlılığı da gerektirmektedir. Buna göre idari bölünmeler ve müstakil İslâm ülkelerinin varlığı, müslümanın İslâm devleti vatandaşlığından istifadesine engel değildir⁹ (Zeydân, 1982:63; Özel, 1998:228; Karaman, 1999: III/248). Selçuklu ve Osmanlı devletleri bu anlayış doğrultusunda muhacirlere vatandaşlık statüsü vermişlerdir.¹⁰ Ancak günümüzde İslam ülkelerindeki hukukî, siyasî ve politik yapılanmalar, muhacirlik sisteminin işletilmesini engellemektedir. Bugün gayrimüslim bir ülkede yaşayan müslüman azınlıklar veya İslâmiyet'i yeni kabul edenler, istedikleri müslüman ülkeye serbestçe hicret etme imkânına sahip değildirler (Özel, 1998:XVII/466). Vakıa bu şekilde olmakla birlikte nassların bazı durumlarda hicreti zorunlu tutması (el-Enfâl 8/72; en-Nisâ 4/97-9) ve müminlerin bir ümmetin kardeş fertleri olduğunu bildirmesi (Âl-i İmrân 3/103; el-Hucurât 49/10; el-Enbiyâ 21/92), muhacire vatandaşlık hakkının verilmesini gerekli kılmaktadır.

4. Mültecilik Sisteminin Klasik Himaye Kurumları İle Benzeşen ve Ayrışan Yönleri

Mülteci statüsü, İslâm hukuk geleneğindeki koruma yöntemleri gibi can ve mal emniyetini garanti altına almaktadır. Bu ortak özellik dışında mülteciliğin her bir himaye kurumuyla benzeşen başka yönleri de mevcuttur. Bununla birlikte

⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'deki muhâcir ve çoğul olarak muhâcirîn ve muhâcirât kelimeleri ile çoğunlukla (en-Nisâ 4/100; et-Tevbe 9/100, 117; en-Nûr 24/22; el-Mümtehine 60/10) Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlar kastedilmektedir (Önkâl, 1998:XVII/458).

⁸ Örneğin Hz. İbrâhim, kavminin kendisini ateşte yakma teşebbüsünün ardından, "Doğrusu ben rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum" diyerek (el-Ankebût 29/26) önce Filistin'e, ardından Mısır'a göç etmiş ve daha sonra da Ken'ân diyarına yerleşmiştir. Aynı şekilde Hz. Şuayb'a kavminin kibirli, "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz" demişler (el-A'râf 7/88) ve onu yanındakilerle birlikte hicrete zorlamışlardı. Yine Hz. Mûsâ, Firavunun zulmünden dolayı İsrâiloğulları ile birlikte Mısır'dan hicret etmek zorunda kalmıştır (Yûnus 10/90; eş-Şuarâ 26/52; Önkâl, 1998:XVII/458; Aldemir, 2010:252).

⁹ İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi'nin 23. maddesi de bu görüşü kabul etmiştir: "Dâruislâm tektir. İslâm ülkesi, her müslümanın vatanıdır. Müslümanın İslâm ülkesindeki hareketlerini coğrafi engeller ve siyasî sınımlarla kayıtlamak ve engellemek caiz değildir. Her müslüman belde, oraya hicret eden veya giriş yapan müslümanları, kardeşin kardeşi karşıladığı gibi karşılaması gerekir." (Akgündüz, 1997:128).

¹⁰ İran devleti, bu anlayışı benimsemiştir (Akgündüz, 1997:48).

mülteciliğin himaye kurumlarından farklı bir koruma sistemi olduğunu gösteren yanları da vardır. İslâm hukukunda bilinen himaye kurumları ile mültecilik arasındaki benzer ve farklı yönleri kısaca aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

4.1. Mültecilik ve Emân

Mülteci statüsü, himaye kurumları arasında daha çok, emâna benzetilmiştir. Bu kaniya varılırken her iki kurumun himayeye muhtaç kişiye güvenlik garantisini vermesi ve geçici ikamet imkânı tanınması göz önünde bulundurulmuştur (Sa'vî, 2007:55; Durmaz, 2014:51; Fâris, 2012:325). Mültecilik bu iki hususta emâna benzemekle birlikte aşağıda sıralayacağımız konularda emândan farklılık arz etmektedir:

1. Mülteci, ancak başka ülkeye sığınmaya zorlayan sebepler ortadan kalkınca ülkesine geri gönderilebilir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 33 Md.; YUKK 85. Md.). Müste'menin ülkeden ayrılması, sözleşme esnasında belirlenen süreye bağlıdır (Zuhaylî, 1995:XI/81).

2. Mültecilikte, vatandaşı olunan ülkeden başka bir ülkeye göç edilmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md). Emândan bahsederken değindiğimiz gibi bu sistemde vatan değişikliği her zaman için söz konusu değildir.

3. Mülteci statüsünü alabilmek için ikamet edilen veya vatandaşı olunan ülkede baskı ve zulüm görmek veya bunun korkusunu yaşamak şart koşulmuştur (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md). Emân akdinin gerçekleşmesi için böyle bir durum şart sayılmamıştır. Örneğin ülkesinde güvende olan bir gayrimüslimin ticarî amaçlarla emân sözleşmesine başvurması mümkündür. Bu açıdan da emân ile mültecilik arasında umûm-husûs (işlem-kaplam) ilişkisi bulunmaktadır.

4. Mültecilik başvurusunda temel saik, ikamet edilen veya vatandaşı olunan ülkenin zulüm ve baskısından kurtulma isteğidir. Emân sözleşmesinde ise ana saik, teslim olunan veya ikamet edilmek istenen ülkeden yana güvende olma kaygısıdır.

4.2. Mültecilik ve Zimmîlik

Mültecilik ile emân arasındaki farkların tamamı, mültecilik ile zimmîlik arasında da bulunmaktadır. Bu farkların yanı sıra vatandaşlık statüsünün verilmesi hususunda da mültecilik zimmîlikten ayrılmaktadır. Zimmîlik himaye talebinde bulunan kişiye bu hakkı verdiği (Kâsânî, 1986:VI/281; Zeydân, 1982:63) halde mültecilik, sadece mültecilere vatandaşlığa kabulde kolaylık sağlanmasını öngörmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 34. Md).

4.3. Mültecilik ve Muhacirlik

Koruma sistemleri hakkında verdiğimiz bilgilerde de görüldüğü gibi mültecilik, iki hususta muhacirlik ile aynı özelliğe sahiptir. Bunlardan birincisi, her iki kurumda da sığınma talebinde bulunan kişi, ikamet yerini terk edip, başka bir ülkeye veya topluma sığınmaktır. İkincisi ise bu yer değiştirmenin temel saiki, baskı ve zulüm görmek veya bunun korkusunu yaşamaktır.

Mültecilik ile muhacirlik arasında bu ortak özelliklerin yanı sıra iki temel fark da bulunmaktadır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Mültecilik statüsünü almada dinî aidiyetin herhangi bir etkisi söz konusu olmadığı halde (1951 Cenevre Sözleşmesi, 7. Md), muhacirlik statüsünden sadece müslüman kimliğine sahip olanlar faydalanabilmektedir. Gayrimüslimlerin İslâm ülkesine sığınma başvurusu kabul edilmekle birlikte bunların talebine emân ve zimmîlik kurumları dâhilinde cevap verilmektedir. Buna göre iki kurum arasında iltica başvurusunun kabulünde değil de sığınma talebinde bulunanın vatandaşlığa kabulünde dinî aidiyet dikkate alınmaktadır.

2. Mültecilik kurumu, iltica edene vatandaşlık statüsü vermemektedir. Muhacirlik ise İslâm ülkesine hicret edene bu statüden yararlanma imkânını sağlamaktadır.

5. Sonuç

Genel yapısı XX. yüzyılda devletlerarası ortak akılla belirlenmiş mülteci statüsü, İslâm hukukundaki klasik himaye kurumlarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Himaye talebinde bulunan kişiye, şartları taşıması durumunda hukukî korumayı sağlaması açısından mültecilik sistemi ile klasik himaye kurumları arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Aynı şekilde mültecilik, diğer koruma mekanizmalarında olduğu gibi başvurusu kabul edilen kişiye, güven içinde yaşama imkânını vermektedir. Bu ortak hususların yanı sıra mültecilik sistemi ile her bir klasik koruma kurumu arasında kendi içinde başka benzer yönler de mevcuttur.

Mültecilik ile diğer kurumlar arasında bulunan bu benzerliklerin yanı sıra yapısal birtakım farklılıklar da vardır. Mültecilik sistemi, himaye talebinin temel saiki açısından emân ve zimmîlikten farklı bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde başvuru sahibine vatandaşlık statüsünün verilmesi ve bu imkândan yararlandırırken dinî aidiyetin dikkate alınması konularında da mültecilik, diğer koruma sistemlerinden ayrılmaktadır. Öte yandan mültecilik sistemi, hiçbir mülteciye vatandaşlık statüsü taahhüt etmezken, İslâm hukuk geleneğindeki himaye kurumları sığınma talebinde bulunanlara, dinî kimliği dikkate alarak vatandaşlıktan faydalanma imkânını sağlamaktadır. İltica eden müslümana, muhacirlik sistemi dâhilinde vatandaşlık statüsünü verirken, iltica eden

gayrimüslime emân ve zimmîlikten birini tercih etme fırsatını sunmakta, zimmîliği seçenleri vatandaş olarak kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACER, Yücel, İbrahim KAYA, Mahir GÜMÜŞ, *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yay., Ankara 2010.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV) Yay., İstanbul 1997.
- ALDEMİR, Halil, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İhtilâf*, Kitâbî Yay., İstanbul 2010.
- BOZKURT, Nebi, "Eman", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1995.
- DURMAZ, Osman, *İslâm'da Mülteciler Hukuku*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2014.
- ERGÜVEN, Nasih Sarp, Beyza ÖZTURANLI, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, 62, (4).
- FÂRİS, Ali Mustafa, "el-Lücûü's-Siyâsiy beyne Akdi'l-Emân, fi'l-Fıkh'i'l-İslâmî ed-Düveliyi'l-Amm", *Mecelletü Buhûsi İslâmiyye ve İctimâiyye Müttekaddime*, 2012, c. II, sy. 3.
- FAYDA, Mustafa, "Zimmî", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2013.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.572ed2ed2c7f35.05730242 (05.04.2016).
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1992.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen, Daru'r-risâleti'l-âlemiyye*, yy., 2009.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, yy., 1968.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrut 1414 h.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Eman-Osmanlı Dönemi", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1995.
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yay., İstanbul 1999.
- KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriye, Kahire 1964.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Meccüddîn Ebü'l-Fadl, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Matba'atü'l-Halebî, Kahire 1937.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi), <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf> (03.03.2016).

- NAZIR, Bayram, *Mülteciler Meselesi 1849-1851*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.
- ÖNKAL, Ahmet, "Hicret", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998, XVII.
- ÖZCAN, Mehmet, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku-Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yay., Ankara 2005.
- ÖZEL, Ahmet, "Hicret" (Fıkıh), Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998.
- ÖZEL, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı -Dâru'lislâm Dâru'lharb-*, İz Yay., İstanbul 1998.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb -et-Tefsîri'l-Kebîr-*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420 h.
- SA'VÎ, Abdülazîz b. Muhammed, *Hukûku'l-Lâciîn beyne's-Şerî'ati ve'l-Kanûn*, Nâyif el-Arabiyye li'l-U'lûmi'l-Emniyye Üniv. Yüksek Öğretim Fak., Yüksek Lisans Tezi, Riyad 2007.
- SELKÎNÎ, İbrahim Abdullâh, *el-Hicratü ve Ahkâmühâ*, Dâru'n-Nevâdiri'l-Lübânîyye, Beyrut 2014.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır 1993.
- ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. yy. 1994.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûre b. Mûsâ, *el-Câmi'*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.
- TÜRK DİL KURUMU (2016). "Muhacir", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e713dd881c1.57441213 (25.04.2016).
- TÜRK DİL KURUMU (2016). "Mülteci", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e713dd881c1.57441213 (25.04.2016).
- ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ, Edt. Bülent Çiçekli, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü Yay., 2009.
- VİZÂRATÜ'L-EVKÂF VE'Ş-ŞÜ'UNİ'L-İSLÂMİYYE Bİ'L-KUVEYT, "Emân", "Ehlü'l-Harb", "Ehlü'z-Zimme", *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, Kuveyt 2007.
- YAMAN, Ahmet, "Zimmî (Fıkıh), Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013.
- ZEYDÂN, Abdülkerîm, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi Dâri'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, "Eman-İslâm Hukuku-", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1995.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (02.03.2016).